

Таким чином, розглядаючи "реальність існування" юридичної особи, ми за основу маємо брати субстанцію не фізичну а юридичну. І в цій субстанції існування юридичної особи настільки ж реально, як і фізичної, оскільки і те й інше здійснюється через їхню правосуб'єктність. Вважаємо за необхідне брати за основу цю юридичну субстанцію і проводити щодо неї свої міркування, оскільки саме така "система координат" є предметом дослідження правової науки [5].

Тут часто можуть виникати питання, наскільки є виправданим і об'єктивним існування юридичної особи, особливо за наявності твердження, що воно може мати лише людина (колектив людей), у відриві від живих людей юридична особа ніякої волі мати не може.

Проте, існування особи в цивільному праві не можна зводити лише до одностороннього впливу фізичної особи на юридичну і брати за основу аргумент, що правосуб'єктність останньої здійснюється за допомогою конкретної фізичної особи. Правосуб'єктність фізичної

особи також може бути здійснена через правосуб'єктність особи юридичної, а не лише навпаки.

Напевно, варто зробити висновок, що оскільки така конструкція, як юридична особа об'єктивно існує, є історично виваженою, доречним є пізнавати її правову природу регулювати її право- та дездатність, а не займатися схоластичними судженнями щодо можливості її існування.

Перелік використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 44.
2. *Новицький И. Б.* Римське право. - М., 1993. - С. 50.
3. *Мотылева В. Я.* Римське право. - М.: Юніта. 1999. - С. 27.
4. *Грейвз І. П.* Суб'єкти гражданского права. СПб.: Юридический центр. 2002. - С. 30.
5. Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т.1. Книга 2 / За ред. Р. Б.Шипиць та В. А. Кройтора. - Харків: Еспада, 2004. - С.105.

Синьокій О. В.

УДК: 343. 95 : 343. 541

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і правосуддя
юридичного факультету ЗНУ*

Сівак Ю.

студентка 4 курсу юридичного факультету ЗНУ

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ: ПРЕДМЕТ, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

Юридична психологія - це науково-практична дисципліна, що досліджує психологічні закономірності системи "людина - суспільство- право", розробляє рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності

функціонування цієї системи. Знання юридичної психології дозволяє удосконалити діяльність правника, допомагає йому будувати та регулювати взаємовідносини з людьми, поліпшити розуміння мотивів їх вчинків і

поведінки, пізнавати об'єктивну дійсність, вірно її оцінювати та використовувати одержані результати в практичній діяльності. Юридична психологія вивчає поведінку, особистість і діяльність осіб, які здійснюють правотворчість та правозастосування (суб'єкти юридичної діяльності) та осіб, щодо яких правові норми застосовуються, чий права захищаються чи охороняються. Інакше кажучи, науковий інтерес юридичної психології представлений людським чинником у його правовому сенсі, системою нероздільних елементів юриспруденції і психології.

Зазначена система включає наступні дослідницькі напрями: 1) правові норми, що регулюють суспільні відносини; 2) психологічний зміст фактичного впливу права на суспільну та індивідуальну свідомість (правосвідомість), формування ставлення до правоохоронюваних інтересів (заборони, дозволу, відповідальності за недртримання правових приписів); 3) форми і види відповідальності за делікти, ефективність застосування санкцій, правосохоронної і правозастосовної діяльності в цілому, здійснюваної у відповідності з чинним законодавством; 4) умови формування особи як правопорушника, механізми вчинюваних правопорушень як вольових актів поведінки, що знаходяться під контролем свідомості та волі індивіда.

Судово-психологічна експертиза спрямована на дослідження змісту й структури індивідуальної свідомості та поведінки людей в процесі вчинення тих чи інших дій або відображення докльплєвих явищ. За допомогою судово-психологічної експертизи існує можливість отримати широкую, що ускладнює встановлення її меж. Так, судово-психіатрична експертиза досліджує порушення у нервово-психічній сфері, які, як правило, мають істотне виникнення й розвиток яких пов'язані із значення вже для висновків правового уродження або надбаними відхиленнями характеру психіки (психози, неврози, шизофренія, психопатія і т.п.).

Зокрема, до компетенції судово-психопатія і т.п.). Кажучи іншою мовою,

психо-логічної експертизи по кримінальних справах про сексуальні злочини, як правило, ставиться: 1) установлення здатності неповнолітніх обвинувачуваних, які мають ознаки відставання в психічному розвитку повністю усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними; 2) установлення здатності обвинувачуваних, потерпілих і свідків адекватно сприймати обставини, що мають істотне значення для справи, й давати про їх правильні показання; 3) установлення здатності потерпілих по справах про зґвалтування (у тому числі малолітніх і неповнолітніх) правильно розуміти характер і значення зроблених з ними дій і чинити опір; 4) установлення наявності або відсутності у підекспертної особи в момент здійснення сексуального злочину стану афекту й інших непатологічних емоційних станів (сильного страху, депресії, емоційного стресу, фрустрації), які могли істотно вплинути на його свідомість і діяльність; 5) установлення провідних мотивів у поведженні людини й мотивації окремих учинків як важливих психологічних обставин, що характеризують особистість; 6) установлення індивідуально-психологічних особливостей підекспертної особи, здатних істотно вплинути на його поведження й на формування в нього наміру вчинити сексуальний злочин [1, с. 543-545].

Визначаючи предмет судово-психологічної експертизи, необхідно точно відмежувати цієї експертизи від судово-психіатричної, про яку фрагментарно ще піде мова надалі. З цього приводу слід наголосити,

підставами для призначення судово-психіатричної експертизи є сумнівні слідчого або судді уповноваженості психіки тієї чи іншої особи, котра притягується до кримінальної відповідальності.

Вивчення ж психічної діяльності у нормі, тобто закономірностей психічної діяльності здорової людини, відноситься до компетенції психолога. Саме за цією ознакою та об'єкту й розмежовують компетенцію експерта-психолога та експерта-психіатра, а відповідно з цим також використовують ними методи дослідження. Експерт-психолог не може вирішувати питання психіатрії, рівно як і експерт-психіатр не повинен давати фахові відповіді на питання, що відносяться до закономірностей нормальної психічної діяльності, оскільки не володіє достатніми знаннями й відповідною спеціалізованою підготовкою. Але разом з тим у судово-слідчій практиці досить часто трапляються випадки (особливо саме по справах розглядаємої категорії!), коли для вирішення складних питань, що відносяться до різноманітних проявів людської психіки необхідно комплексне дослідження, тобто залучення до виконання експертизи психолога і психіатра, на чому аргументовано вже тривалий час наголошують фахівці [2, с. 131].

Отже, спираючись на викладене, спробуємо більш-менш лаконічно сформулювати предмет судово-психологічної експертизи по кримінальних справах про сексуальні злочини. Отже, до предмету цієї експертизи відноситься вивчення конкретних процесів, властивостей, станів і механізмів психічної діяльності людини, що мають значення для встановлення істини у кримінальній справі про сексуальний злочин.

Судово-психологічну експертизу має сенс проводити по кримінальних справах про сексуальні злочини при таких обставинах: 1) незвичність, химерність мотивації поведінки обвинуваченого або потерпілого; 2) різка

відмінність поведінки вказаних осіб від традиційно характерної відповідній віковій і статевій групі; 3) невідповідність характеру поведінки цілям і мотивам вчиненого; 4) явно несприятливі умови найближчого оточення, в якому знаходився обвинувачений або потерпілий (особливо неповнолітні особи); 5) різно виражені характерологічні особливості особи (надмірна в'ялість або активність, замкнутість або ейфорія тощо); 6) незвичність поведінки суб'єкта у момент вчинення сексуального злочину химерність у зовнішньому вигляді, міміці, жестикуляції, рухах тіла; 7) дані, що свідчать про акумуляцію емоційного збудження або переживань тощо.

При визначенні компетентності судово-психологічної експертизи слід виходити із сучасного рівня розвитку психологічної науки і усвідомлення юридичною практикою потреби у спеціальному психологічному знанні. У такому випадку до компетенції судово-психологічної експертизи слід віднести встановлення: 1) здатності обвинувачених, свідків, потерпілих (з врахуванням індивідуально-психологічних і вікових особливостей, рівня розумового розвитку) правильно оцінювати обставини, що мають значення для справи, і давати правдиві свідчення; 2) наявності або відсутності у суб'єкта в момент вчинення сексуального злочину фізіологічного афекту (про що ми нижче в цьому параграфі ще поговоримо) або інших емоційних станів, здатних суттєво вплинути на його поведінку; 3) здатності неповнолітніх обвинувачених (як правило, у групових зблудуваннях), які страждають розумовою відсталістю, що не пов'язана з психічним захворюванням, повністю усвідомлювати обставини і контролювати свої дії; 4) здатності потерпілих правильно сприймати характер і значення дій сексуального злочинця; 5) можливості виникнення психічних станів, що перешкоджають нормальному між статевому спілкуванню; 6) впливу перенесених або

нальних психічних і соматичних захворювань і хворобливого стану на індивідуально-психологічні особливості особи, їх прояви у вчиненому сексуальному злочині або свідченнях, що надаються особою із цього приводу.

Судово-психологічна експертиза може встановити психологічні особливості особи, що проявилися у зв'язку з вчиненням сексуальним злочинном, психологічні аспекти самого такого злочину - ставлення особи до вчиненого, його мотиви, цілі, потреби і рівень сексуальних домагань тощо. Але до її компетенції не відноситься висвітлення етичних, філософських, педагогічних, медичних і правових особливостей сексуальних злочинів і сексуальних злочинців. Саме тому судово-психологічна експертиза допомагає повніше пізнати особистість обвинувачуваного й мотиви його криміногенного поведіння. За допомогою таких експертиз вдається пояснити не тільки злочинне поведіння обвинувачуваного, але й установити детермінанти передкримінальної поведінки, з'ясувати його психологічну установку й психосексуальні стимули, які спонукали його до злочинного, як правило, агресивній дії.

При призначенні судово-психологічної експертизи перед експертом питання повинні бути сформульовані правильно й коректно. Перед експертом-психологом не можуть бути поставлені питання щодо вірогідності показань допитуваних осіб. Формулюючи питання, необхідно враховувати наступне: 1) загальний предмет, об'єкти й науково-методичні можливості судово-психологічної експертизи; 2) кримінально-правове, карно-процесуальне й криміналістичне значення фактів, установлених за допомогою висновку експертів-психологів; 3) конкретні обставини кримінальної справи, порушеної за фактом вчинення того або іншого сексуального злочину, у яких виникли привід і підстави для призначення судово-психологічної експертизи.

Відзначимо, що основна функція питань, які ставляться перед експертами, полягає в тому, щоб з максимальною точністю й повнотою розкрити перед ними предмет призначуваної експертизи. Зрозуміло, що вичерпний список питань скласти неможливо або запропонувати стандартну шаблонову заготовку, що була б універсальною шпаргалкою для слідчого, оскільки для цього треба було б проаналізувати все без винятку кримінальні справи про сексуальні злочини різних видів. Тому пропоновані експертам питання по кожному виді судово-психологічної експертизи (у цьому випадку - варто скласти структурну таблицю по всіх видах сексуальним злочинів) варто розглядати тільки як типові, які мають потребу в уточненні й конкретизації.

У ході призначення й провадження даної експертизи істотну роль грають психологічні взаємини між слідчим і експертом-психологом. У взаєминах цих посадових осіб повинні панувати повага, ділове співробітництво й довіра. Якщо буде потреба слідчий має право вказати експертові на його помилку наприклад, спроби вирішувати питання правового характеру

Пізнавальну складність представляє оцінка слідчим висновку такої експертизи. Для того, щоб судити про вірогідність, обґрунтованість і переконливість висновків експерта-психолога, слідчий повинен добре представляти можливості відповідних галузей науки й сутність спеціальних методик [3, с. 418-424].

Відзначимо, що жоден із психологічних методів не гарантує одержання зовсім достовірних даних про особистість злочинця. Важливою й необхідною стороною продуктивного дослідження особистості сексуального злочинця є комбінування даних стандартного й нестандартного досліджень, сполучення експериментальних і неекспериментальних методів вивчення, про що окремо ми раніше зазначали [4, с. 143-144].

При проведенні судово-психологічної експертизи використовується спеціальний комплекс методів. Судово-психологічна експертиза припускає дослідження психіки людини, психологічних механізмів його поведінки. Саме цим обумовлена специфіка методів, що обираються. У кожному конкретному випадку обрання методів дослідження залежить від завдань експертизи й тих питань, які поставлені на вирішення судового експерта-психолога.

Судово-психологічне дослідження починається з вивчення матеріалів кримінальної справи. Ретельне вивчення таких матеріалів становить основу для ретроспективного психологічного аналізу діяльності учасників події. Піддаються вивченню відомості, які втримуються в протоколах слідчих дій, аналізуються показання різних осіб (свідків, потерпілих, обвинувачуваних тощо). Особлива увага необхідно звертати на документи, у яких є інформація про соціально-психологічні особливості особистості підекспертної особи, його поводженні в момент вчинення сексуального злочину відношенні до вчиненого. Крім того, необхідно проаналізувати результати судово-психіатричної експертизи, що повинна бути проведена до судово-психологічної.

Таким чином, в цій публікації ми спробували стисло висвітлити і довести, що судово-психологічна експертиза являє собою дослідження, що проводиться компетентною особою - експертом - на основі спеціальних пізнань у галузі психології з метою отримання висновку, що після відповідної його перевірки й оцінки слідчим або судом буде доказом в кримінальній справі.

Судово-психологічна експертиза, а також комплексна психолого-психіатрична експертиза можуть призначатися з метою вирішення питань про емоційний та інтелектуальний вплив на певну особу або їх осередок (аудиторію) - наприклад, у випадках групових звалтувань, що вчинені неповнолітніми, порнофільмів або фільмів жахів, а також у тих випадках, коли експонуються чи розповсюджуються подібні стрічки з елементами сексуальної агресії, садизму та надміної жорстокості.

Отже, практична психологія може й повинна здійснювати три головні функції: психодіагностику, психопрогностику й психологічне управління. Нажаль, але поки ж як судово-психологічною експертизою, так і комплексною психолого-психіатричною експертизою реалізована тільки психодіагностична функція практичної психології.

Перелік використаної літератури:

1. *Васильев В. Л.* Юридическая психология - СПб.: "Питер", 2003. - 656 с.
2. *Коновалова В. Е.* Правовая психология. - Харьков: Консум, 1997. - 160 с.
3. *Чуфаровский Ю. В.* Юридическая психология Учебник - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - 472 с.
4. *Симеоні О. В.* Основи кримінальної сексопатології: Навчально-методичний посібник - Запоріжжя ЗНУ, 2008. - 192 с.